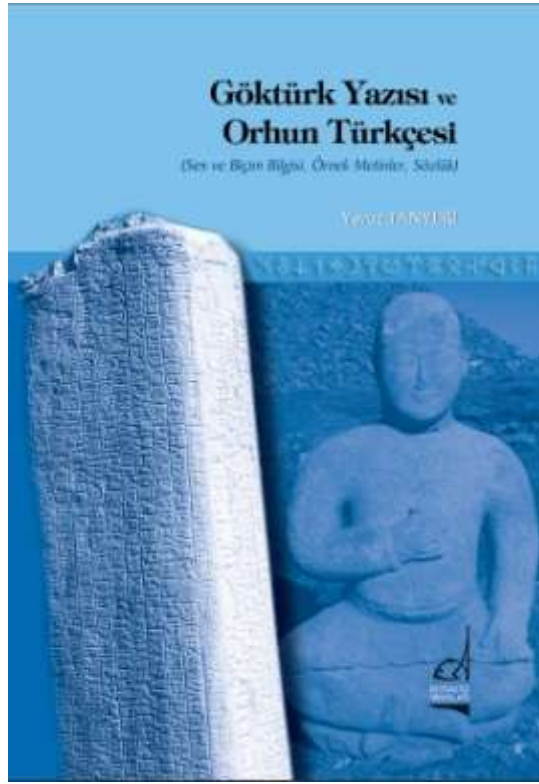

Yavuz TANYERİ, GÖKTÜRK YAZISI VE ORHUN TÜRKÇESİ
(Ses ve Biçim Bilgisi, Örnek Metinler, Sözlük), Boğaziçi
Yayınları, İstanbul 2011, 169 s.

Mehmet Cengiz ÇAKMAK*

Dünyanın en eski, zengin ve ahenkli dillerinden olan Türkçenin bilinen ilk yazılı metinleri Orhun Yazıtları'dır. Bu yazıtlar, başta Türk dilinin tarihî gelişimi, Türk tarihi, Türk kültürü ve medeniyeti olmak üzere birçok hususta aydınlatıcı bilgiler vermekte ve bilimsel çalışmalarda çok önemli bir hareket noktası oluşturmaktadırlar. Bu yazıtlara ilgisiz kalmayarak onları daha yakından tanımak ve tanıtmak Türk diline, dolayısıyla da Türklük bilimine büyük bir hizmettir.

Oluşturulduğu edebî dil incelendiğinde, dikildiği 7-8. yüzyıldan daha önce uzun yıllar boyunca işlenmiş olması gereken bir yapıya ve söz varlığına sahip olan Orhun Yazıtları, 18. yüzyılda keşfedilmiş ve keşfinden itibaren birçok dil araştırmacısının ilgisini çekmiştir. Orhun Yazıtları hakkındaki ilk çalışmalar, Wilhelm Thomsen ve Wilhelm Radloff gibi yabancı Türkologlar tarafından yapılmıştır. Yazıtlar üzerine Türklerin yaptıkları çalışmalar ise ancak 19. yüzyıl sona ermek üzereyken, Necip Asım ile başlamıştır. Sonraki yıllarda Şemseddin Sami, Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Hüseyin Namık Orkun, Hüseyin Nihâl Atsız, Muharrem Ergin, Talât Tekin,

---

* Fırat Ü. Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. Yüksek Lisans Öğrencisi. El-mek: m.cengizcakmak23@hotmail.com

Ahmet Bican Ercilasun ve Cengiz Alyılmaz gibi Türkologların yazıtlar üzerine çok değerli çalışmaları olmuştur. Yapılan her çalışma bilgi ufkumuzu daha da genişletmiş ve yazıtların doğru şekillerinin ortaya konulmasına katkıda bulunmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalardan biri de Yavuz Tanyeri'nin "*Göktürk Yazısı ve Orhun Türkçesi*" adlı çalışmasıdır.

169 sayfadan oluşan ve Boğaziçi Yayınları tarafından yayınlanan eser, ilk olarak Orhun Türkçesi adı verilen dilin yazı sistemini temel düzeyde öğretmeye yardımcı olmak amacıyla bir kitapçık olarak tasarlanmıştır. Anlaşılabilir üslubu ve çok ayrıntıya inmeden verdiği net bilgilerle ulaşabildiği çevrelerin beğenisini kazanan kitapçık, bu alanda öğretici bir kitaba ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Bu işlevsel kitapçığın hacminin genişletilmesi yönünde gelen talepleri değerlendiren yazar, hocaları Prof. Dr. Ahmet Buran ve Doç. Dr. Ercan Alkaya'nın da destek ve rehberlikleriyle çalışmasını olgunlaştırmıştır. Eser, konu kapsamının genişletilmesi ve Orhun Türkçesi yazı dilinin öğretiminde kullanılan tekniklerin daha da sistemleştirilmesiyle son şeklini almıştır. İlgili konu alanındaki yetkin eserlerin çok titiz bir şekilde incelenmesi sonucu oluşturulduğu görülen eser, öğretici bir el kitabı mahiyetindedir. Temel hedefi Türk dilinin tarihî devirlerinden biri olan Göktürk dönemini, o dönemde kullanılan Türkçeyi ve Göktürk yazı sistemini/alfabesini öğretmek olan bu eserde, daha basit düzeyde, pratik maksatlı anlaşılabilir bir dilin ve üslubun kullanıldığı görülmektedir.

Eser, beş bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde (s. 11-35) Göktürk Adının Anlamı ve Göktürklerin Kökeni, Göktürk Kağanlığı Tarihi, Göktürklerin Yaşam Biçimi, Göktürklerde Devlet, Göktürklerde Ordu, Göktürklerde Din, Göktürklerde Medeniyet başlıklarıyla genel anlamda Göktürklerin siyasi ve uygarlık tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Göktürk Yazısının ele alındığı ikinci bölümde (s. 38-69) Göktürk alfabesi tanıtılarak bu alfabedeki harflerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları uygulamalı olarak incelenmiştir. Aynı bölümde Türk yaşayışındaki kavram ve nesnelerin Göktürk alfabesine yansımalarının görüldüğü harfler, açıklamalı tablolar halinde verilerek tanıtılmıştır. Bu tablolardan seçilen birkaç örneği şu şekilde görmek mümkündür:

HARF	AÇIKLAMA	HARF	AÇIKLAMA
 [EB BE]	İnce ünlülerle birlikte kullanılan "b" sesini karşılayan bu harf, ilk bakışta Türkler için "ev" niteliği taşıyan bir otağa (çadır) benzemektedir. Eski Türkçede sözcük sonlarındaki "b" sesleri, Karahanlı döneminden başlayarak "v" sesine dönmeye başlamıştır. Bugünkü "ev" sözcüğünün karşılığı olan "eb", Orhun Yazıtları'nda "𐰉𐰺𐰽" (ebin, KT-K: 1) biçiminde geçmektedir. Bu harfin "ev" (çadır, otağ) nesnesinden hareketle oluştuğu söylenebilir.	 [OK - KU]	Kalm ünlülerle birlikte kullanılan "k" sesini karşılayan bu harf, Türk savaş sanatının temelindeki yayın tamamlayıcısı olan "ok"tur. Aralarında benzerlik kurduğumuz nesneye tıpatıp benzeyen bu harf, doğrudan "ok" nesnesinin adını karşılamaktadır. Türk yazısının "kavram yazı" (ideogram) kökenli olduğunu savunan bilgilerin hepsi, bu harfin ok nesnesinden hareketle oluşturulduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca yazıtlarda boylardan bahsederken "ok" adı sıkça geçmektedir. Buradan anladığımız üzere, "ok" adı Türkler için yalnızca bir savaş aracı değil, aynı zamanda belli boyların damgası / simgesidir. Bunu için "↓" harfinin "ok" nesnesinden veya damgasından hareketle oluştuğunu söylemek mümkündür.
 [EN - NE]	İnce ünlülerle birlikte kullanılan "n" sesini karşılayan bu harf, iki basamaktan oluşan bir merdivene benzemektedir. Merdiven, "inne" eylemini gerçekleştirdiğimiz bir araçtır. Bugün "in-" biçiminde kullandığımız eylem, Eski Türkçede "en-" biçimindedir. İşte bu harfin, "en-" eyleminden hareketle oluştuğu söylenebilir.	 [ES - SE]	İnce ünlülerle birlikte kullanılan "s" sesini karşılayan bu harf, Göktürkler dönemindeki Türk budununun en önemli savaş aletlerinden biri olan "süngü"ye benzemektedir. İnce ve uzun bir nesne olan süngü, Göktürk alfabesine de bu biçimde yansmıştır. Süngü sözcüğünün başında bulunan "s" sesinin, bu harfin oluşumunda etkili olduğunu söyleyebiliriz.
 [OT]	Yalnızca İrk Bitig'de geçen bu harf, "ot" sesini karşılamak üzere kullanılmaktadır. Bir tepe üzerindeki ot tasvirini, çok belirgin biçimde bu harfte görülmektedir. Bu harfin de "ot"a benzerliğinden hareketle oluştuğunu söylemek mümkündür.		

Turkish Studies

Üçüncü bölümde (s. 72-124) Orhun Yazıtları olarak adlandırılan Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları ele alınmış; yazıtların bulunuş ve okunuş süreçleri ile yazıtlar üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu yazıtlardan alınan örnek metinler Göktürk ve Latin harfleriyle gösterilmiş; alt kısımda ise ifadelerin Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine aktarımları tablo metinler halinde okuyucuya sunulmuştur. Bu tablo metinlerinden Köl Tigin Yazıtı'na ait bir örnek şöyle gösterilebilir:

Köl Tigin Yazıtı'ndan (KT-D: 1)	
Göktürk	: 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 (1) : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 (2) : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 (3) 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 : 𐰉 𐰺𐰠𐰢𐰣 𐰢 (4)
Latin	(1) Üze kök teñri asra yağız yir kılındukda ikin ara (2) kişi oğlu kılınmış. Kişi oğlınla üze eçüm apam (3) Bumın Kağan İstemi Kağan olurmış. Olurupan Türük budunuñ (4) ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş.
Günümüz Türkçesi	(1) Üstte mavi gök (yüzü), altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan (2) oğlu yaratılmış. İnsan oğlunun üzerine (de) atalarım, dedelerim Bumın Kağan (3) (ve) İstemi Kağan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak Türk milletinin devletini (4) (ve) töresini yönetivermiş, düzenleyivermiş.

Bu üç yazıttan başka, Göktürk dönemine ait olan diğer yazıtlar¹ ve Göktürk dönemi yazıtları dışında Göktürk harfleriyle yazılmış diğer dönem yazıtları² hakkında bilgilere de yine bu bölümde rastlanmaktadır. Dördüncü bölümde (s. 127-149) Orhun Türkçesinin ses ve biçim özellikleri; Ses Yapısı (ünlü ve ünsüz uyumları, ses olayları), Sözcük Yapısı (yapım ve çekim ekleri), Cümle Yapısı başlıklarıyla verilmiştir. Cümle tahlilleri ve sözcük çözümlemeleri ile eserin öğretici ve uygulamalı yönünü gösteren bu bölümün, esere bir ders kitabı niteliğini kazandırdığı söylenebilir. Beşinci bölümde (s. 152) ise başta Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk gibi Orhun Yazıtları olmak üzere, Göktürk harfli yazıtlarda sıklıkla geçen sözcüklerden oluşan ve genel anlamda Orhun Türkçesinin söz varlığını örnekleyen bir sözlük yer almaktadır.

Eserde, öğrenilenlerin pekiştirilmesi ve daha kalıcı bir öğrenmenin sağlanması amacıyla - beşinci bölüm hariç- her bölüm sonunda değerlendirme sorularına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca ikinci bölüm sonunda (s. 66-67) Göktürk yazısının Türkiye Türkçesine uyarlanması Hüseyin Nihâl Atsız'ın "Bahtiyarlık" adlı şiiri ile örneklenmiştir. Yine aynı sayfada (s. 67) Orhun Türkçesinin Türkiye Türkçesine uyarlanışının karikatürlerle örneklenildiği görülmektedir. İlgili şiir ve karikatürler gerek kitabın görselliği gerekse daha kalıcı öğrenme açısından önemlidir.

¹ Eserin, "Orhun Yazıtları" başlığını taşıyan üçüncü bölümünde her ne kadar Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları merkeze alınsa da Göktürk (Dönemi) Yazıtları yalnızca bunlardan ibaret değildir. Göktürk dönemine ait diğer yazıtlar; Çoyren, Hoytu Tamir, Ongin, İhe Huşuto, İhe Aşete, İhe Nur, Hangiday Yazıtlarıdır.

² Burada kavram karmaşasına düşmemek için "Göktürk Harfli Yazıtlar" ile "Göktürk Yazıtları" arasındaki ayrıma dikkat edilmesi gerekmektedir. Göktürk Yazıtları birinci dipnotta bahsi geçen yazıtlardan oluşurken, Göktürk Harfli Yazıtlar ise Göktürk Dönemi Yazıtlarını da kapsayacak şekilde; Göktürk Yazıtları, Yenisey Yazıtları, Uygur Yazıtları ve Diğer Yazıtlardan ("Diğer Yazıtlar" başlığıyla, kitabın 94. sayfasında yer alan bu bölümde; tarih boyunca Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yapılan kazılarda ve araştırmalarda ortaya çıkarılan, üzerinde Göktürk harfleri tespit edilen eşyalar, takılar, mühürler, ağaç parçalarından bahsedilmiş ve İrk Bitig Yazması hakkında bilgiler verilmiştir) oluşmaktadır.

“Göktürk Yazısı ve Orhun Türkçesi” adlı eser, çok fazla ayrıntıya girilmeden, görsel unsurlarla da güçlendirilerek en temel düzeyde öğrenmeyi esas alacak biçimde oluşturulmuş bir çalışmadır. Bir anlamda işlevsel bir el kitabı niteliğinde hazırlanan çalışmada, özellikle Göktürk yazısının uygulamalı öğretimine ağırlık verilmiştir. Hem ana hatlarıyla Göktürk döneminin tarihini, kültürünü, eserlerini, dil yapısını anlatan hem de Göktürk yazısının Türk çocuklarına kolay ve anlaşılabilir bir tarzda öğretilmesini ve sevdirmesini sağlayacak olan bu çalışmayı hazırlayan Yavuz Tanyeri’ni kutlamak gerekir.